

alkotások révén szívünkhez nőtt elképzelésektől kell búcsút vennünk. Véglegesen tisztázódott, hogy azok a pogány magyaroknak, illetőleg a húnoknak a hitvilágára, áldozataira, szertartásaira, énekeire stb. vonatkozó elgondolások, amelyekkel a múlt század irodalmi alkotásaiban is találkozhatunk, a tudomány mai megítélése szerint nem állhatják meg helyüket. Az ősmagyarok sámánhitének nyomait őrző anyagot: világképükhöz tartozó elemeket, „tudós” személyekkel kapcsolatos történeteket, sámánénekekre visszavezethető fordulatokat stb. elsősorban népköltészeti termékekben találhatunk, népmesékben, regős énekekben, gyermekversekben, — ezeknek a tartalmi elemzése pedig inkább a néprajzosokra váró feladat. A műköltészeti alkotások területén inkább apró mozzanatokban: egy-egy szóhasználatban, esetleg népi alakok szerepeltetésével kapcsolatban bukkanhatunk rá a pogánykori hiedelmek halvány nyomaira. Nagyon jó példa erre Diószegi könyvében a nyelvtörténeti szempontból már korábban helyesen magyarázott *rejtőzik, révül* szavakkal kapcsolatos szépirodalmi összeállítás.

A kiadványnak a sorozathoz illő szerény keretei nem téveszthetik meg az olvasót a mű jelentőségét illetően. A szerző hatalmas anyagot dolgozott fel (több mint 1200 tételből álló irodalmat, mintegy 14 ezer sámantárgyleírását), s ezen uralkodni tudott olyan értelemben is, hogy a munka céljának megfelelően mértéktartással használta fel nagy anyagismeretét. Sikerült olyan művet létrehozni, amely összefoglaló jellegű, de a kívánatos mértékben lehetőséget nyújt arra, hogy bepillantsunk a szintézist megalapozó részletek kutatásokba is. Példái, jól kiválasztott képanyaga, s az egyes hiedelmek földrajzi elterjedéséről tájékoztató térképei nem csupán a levont következtetések igazolását szolgálják, hanem megizelítetik az olvasóval is a részletekbe hatoló kutatómunka érdekességét és szépségét, s különösképpen azt az örömet, amelyet egy ilyen nehezen megközelíthető kérdéskörben a tisztánlátás lehetőségének megteremtése jelent.

Hexendorf Edit

Magnae Moraviae fontes historici. Prameny k dějinám Velké Moravy. I. Annales et chronicae (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica 104.). Pragae—Brunae, 1966. Státní Pedagogické Nakladatelství. 387 I. — II. Textus biographici, hagiographici, liturgici (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica 118.). Brno, 1967. Universita J. E. Purkyně 359 I.

A Nagy-Morvaországra, e IX. századi nyugati szláv államalakulatra vonatkozó, az utóbbi időben igen intenzív csehszlovákiai

kutatások legújabb eredményét kapjuk kézhez a brnói egyetem és a Csehszlovák Tudományos Akadémia közös vállalkozásában. Tisztelettel parancsoló és elismerést érdemlő vállalkozás ez: négy kötetbe foglalja mindazt az írásos forrásanyagot, amely Nagy-Morvaország történetére, annak egyes szakaszaira, eseményeire enged fényt deríteni. Az eddig napvilágot látott két kötet elbeszélő forrásokat publikál, az első évkönyveket, krónikákat, gestákat, a második pedig vitákat, legendákat és liturgikus szövegeket. Minden kútfőt rövid bevezetés előz meg, amely — cseh nyelven — ismerteti a kútfővel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat: a keletkezési időt, a krónikás személyére vonatkozó adatokat, a mű rövid értékelését, a kézirati hagyományt és a kiadók által használt editiót. Maga a tulajdonképpeni forrásközlés bilingvis, a kútfőt, illetve annak ide illő helyeit eredeti nyelvén kívül cseh fordításban is közlésteszik. A cseh fordításhoz tárgyi magyarázatokat tartalmazó jegyzetapparátus járul. Mindkét kötetet a felhasználó forráskiadványok és feldolgozások bibliográfiája zárja.

A kiadók széles idő- és térbeli intervallumok szemmel tartásával állították össze a kötetek anyagát. A források időben nemcsak az elsősorban számba jöhető IX. századra, s nemcsak a nagymorva birodalom szorosan vett területére korlátozódnak, hanem a koncepciózus szerkesztésmód következtében azon vidékekre is kiterjednek, amelyeknek története valamilyen módon kapcsolatban van a morvák történetével, s a kútfők a VII. századtól a XI. század elejéig, azaz a Samo államától Morvaországnak Csehországhoz való csatlakozásáig terjedő időt világitják be. Ilyen módon a kötetekben közölt elbeszélő anyag értékes dokumentumok bocsát közre a Kárpát-medence VII—X. századi történetére is. A források nagy része a nagymorva birodalom fennállásával egykorú, de nem zárkoztak el a kiadók a későbbi időben keletkezett művek (mint pl. Aeneas Sylvius Piccolomini, Jan Dlugosz, Johannes Aventinus alkotásai) vonatkozó részeinek publikálásától sem.

A kiadványsorozat I. kötete igen gazdag magyar anyagot tartalmaz: szemelvényeket a magyar—lengyel krónikából (melyet — minden bizonnyal tévesen — a XI—XII. század fordulójára datál), Anonymus és Kézai munkájából, a XIV. századi krónikakompozícióból, Múgeln német nyelvű krónikájából és latin nyelvű Chronicon rhythmicum-jából, a Pozsonyi és Müncheni Krónikából, valamint a XV. századi auktoroktól: Thuróczitól, Ransanustól és Bonfinitől.

A magyar krónikák genezisééről döntően a Szentpétery-féle kritikai kiadás (SRH I.) egyes bevezető tanulmányai, valamint Marczali német, Macúrek cseh és Macartney angol

nyelvű monográfiája alapján ad vázlatos, de a legfontosabb vonalakat illetően helyes képet.

A kiadók írják az I. kötet előszavában: „Reméljük: jelen, jóllehet befejezetlen kiadásunk hasznára lesz az olvasóknak, és hozzájárul ama kérdés megoldásához, milyen helyzetet kell juttatni Nagy-Morvaországnak, ahol a XI. század előtt a thesszaloniki testvérek, Konsztantin-Cirill és Metód megvetették a szláv írás alapjait, a római világban és Közép-, különösen pedig Délkelet- és Kelet-Európa történetében.” Már az első két kötet ismeretében biztos szögezhetjük le: a vállalkozás elérte célját, a nagymorva birodalomra vonatkozó, lehetőség szerint teljes elbeszélő forrásanyag egybegyűjtése (amit a III. kötetben oklevelek, episztolák, földrajzi leírások, a IV.-ben pedig zsinati anyagok és jogi természetű iratok publikálása követ) hatalmas segítséget jelent a csehszlovákiai egyetemi oktatásnak és a kérdéskör bármilyen nemzetiségű kutatójának. Arra a kérdésre, hogy milyen hely illeti meg Nagy-Morvaországot Európa történetében, a feleletet a nagy vállalkozásban már publikált és még publikálásra váró teljes írott forrásanyag (no meg természetesen a régészeti leletek) alapján dolgozó kutatók adják majd meg.

Kristó Gyula

Debreczeni István: Arany János hétköznapij.
Bp. 1968. Gondolat K. 147 l. 20 t.

Újabb értékes munkával gyarapodott Aranyról szóló irodalmunk. Szerzője, Debreczeni István éppúgy szalontai születésű, mint Arany, és családja kapcsolatba került Arany Jánosékkal. Debreczeni már mint diák rendezte a szalontai Arany múzeum anyagát, és később ő írta meg ennek első rendszeres katalógusát. Így vált a helyi vonatkozású Arany-irodalom legavatottabb ismerőjévé.

A könyv célja, hogy bemutassa Arany Jánost az egyszerű, hétköznapi embert. Debreczeni munkájának értékét emeli, hogy az idevágó kutatások eddigi eredményeinek hasznosításán túlmenően, számos eddig ismeretlen forrás felhasználásával valószínűsíti meg a célt. A könyv megírásához bőségesen merített Arany Jánosnak sógorához, Ercsey Sándorhoz írott, jórészt kiadatlan leveleiből. Becses adalékokat szolgáltatott könyvéhez Öcz. Popovics Györgyné, sz. Rozvány Gabriella és Arany veje, Széll Kálmán is. A könyv céljának megvalósítása érdekében Debreczeni pontosan feltérképezte a költő tevékenységi körét (pl. foglalkozik a gazda, a háztulajdonos, a földesúr, az üzletember Arannyal), valamint feldolgozza a legpróbb részletleg életmódját és szokásait. Mindezek

finom elemzésével olyan árnyalt lélektani portrét kapunk Aranyról, amely közelebb visz bennünket költészetének megismeréséhez.

Debreceni könyve nemcsak e tekintetben hozzájárulás az Arany-irodalomhoz, hanem a szalontai források ismeretében, családi kapcsolatairól, új adatok birtokában elmélyítéssel Aranyról szóló eddigi tudásunkat is. A praeparator Aranyról szóló fejezetben a régi oktatási módszereket elvető és újakat alkalmazó fiatal pedagógus arca bontakozik ki.

Az Ercsey Sándorhoz írott jobbára kiadatlan leveleiből vett idézetekkel még jobban alátámasztja azt a tényt, hogy a költő mennyire megrendült leánya halálakor.

Figyelemre méltó Debreczeninek a nagy-szalontai Arany Emlékmúzeumban levő Arany-könyvekről készített katalógusa. A könyvek egy részét a költő kísérelő jegyzetekkel látta el.

Arany írói jövedelmeiről szólva megvilágítja Debreczenit egy-egy költői munka kiadástörténetét, s tájékoztat a korabeli írói díjakról is.

Tompához, íróbarátaihoz és sógorához írott, még publikálatlan leveleiből a szerző pontos adatokat közöl a költő betegségeiről és azok hatásáról.

Szintén a sógorával folytatott levelezése kapcsán nyer rendkívül biztos ténybeli alátámasztást az, hogy a minden kockázattól tartózkodni akaró költő azért kezd földvásárlásokba, terményeladási manőverekbe, majd azért vesz részvényeket, hogy az anyagi függetlenség birtokában teljesen az alkotásnak szentelhesse magát.

E könyv sok új adatra támaszkodva gazdagon kibontja Arany János jellemvonásait, érzékletesen állítja eléünk az egyszerű hétköznapi élet költőjét. Debreczeni István munkája értékes támasza a további Arany-kutatásnak.

Heverde László

S. Heksch Ágnes: Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere. Bp. 1969. Tankönyvkiadó V. 299 l.

Annak a sokatigézően tehetséges századeleji nemzedéknek volt tagja, mely a kultúra minden ágában az élet megújítására készült. Adyval egy évben, 1877-ben született, értelmiségi családból. Nagypapja, Imre Sándor, neves irodalomtörténész.

A szerző gondosan elemzi Imre nemzetevelési koncepciójának kialakulását és a forradalmak hatását erre a koncepcióra. Imre Sándornak olyan eszményei voltak, mint Széchenyi István és Eötvös József: a legjobb magyar tradíciókhoz kapcsolódott. Az ő munkásságukat folytatta, amikor kora köz-